

FILMOVÁ ADAPTACE PODLE LITERÁRNÍCH DRUHŮ

Umělecká literatura se dělí na tři základní literární druhy: *epiku*, *lyriku* a *drama*, paralelně se používá pojmenování *próza*, *poezie* a *drama*. Toto dělení nevyklučuje různé průniky jednotlivých druhů – např. lyrickoepické dílo (**K. H. Mácha**: *Máj*), lyrizovaná prozaická epika (**Vojtěch Dyk**: *Krysař*) nebo lyrické drama (**Fraňa Šrámek**: *Měsíc nad řekou*). Každý z literárních druhů nabízí jiné podmínky pro možnosti literární adaptace.

1. FILMOVÉ ADAPTACE PROZAICKÝCH DĚL

Pokud jde o četnost adaptování, próza zaujímá mezi všemi literárními druhy prvenství. Filmaři se k ní obrací nejčastěji, protože film má s literaturou společné vyprávění. Navíc, vyrovnat se s formou dramatu či poezie bývá podle režisérů údajně těžší.

Próza, respektive umělecká próza, se začala emancipovat poměrně pozdě, a to až v průběhu 18. století v době preromantismu a osvícenství, kdy poezie začala postupně ustupovat do pozadí a význam prózy narůstal. Počátkem 19. století v období romantismu už próza dosahovala rovnocenného postavení s ostatními literárními druhy a ve 20. století literatura psaná řečí nevázanou, neutrálním, „přirozeným“ jazykovým stylem zaujala přední místo zájmu čtenářů. Prózu dělíme na základní prozaické žánry:

1.1 Povídka

Povídka disponuje kondenzovanou narativní linií, která jako by byla připravena pro filmové ztvárnění. Postavy zde ale nejsou tak rozvinuté, jako je tomu u delších prozaických útvarů. Proces eliminace je tak velmi jednoduchý. Adaptace povídky ale často vyžaduje pravý opak – většinou bývá rozšiřována a doplňována. Je samozřejmě logické, že při adaptaci povídky zaujímá svou roli interpretace jako taková. Na „prostoru“ povídky lze také snadněji určit volbu hlediska či úhlu pohledu, z něž bude filmové vyprávění vedeno.

Ideálním příkladem filmové adaptace povídky je snímek *Vyšší princip* (**Jiří Krejčík**, 1960), který vznikl podle stejnojmenné předlohy **Jana Drdy**. Režisér společně s autorem kratičkový text upravili a výrazně dotvořili. Původní předlohu rozšířili o další časové i prostorové roviny a řadu postav, takže ve filmové verzi není veškerá pozornost upřena pouze na neokázale statečné gesto staromládeneckého latináře, ale významnými se stávají i postoje studentů, pedagogů gymnázia i celého maloměsta, všech těch, kteří jsou v čase heydrichiády, během níž se děj odehrává, vystaveni nemilosrdnému teroru. Vedle tlumeného holdu lidské odvaze zde Krejčík poprvé od konce války ukázal, co zmůže všudypřítomný strach, a také zrušil falešnou iluzi o jednotě národa semknutého v boji s nepřítelem. Svůj film přitom postavil nejen na emotivně působivých hereckých výkonech, ale rovněž na výsostném režijním umění. Jeho střízlivě vedené líčení se každou chvílí nepozorovaně překlání do polohy jímavé citovosti, vyvolávající již v několika diváckých generacích spontánní pohnutí. Dalším příkladem filmu, který vznikl jako adaptace literární povídky, je *Němá barikáda* (1949, r. **Otakar Vávra**). Tato nepřilíh vydařená adaptace povídek ze stejnojmenné knihy **Jana Drdy** byla v době svého vzniku výrazně zatížena ideologickým nábojem. Film *Démanty noci* (1964) – surrealisticky laděný celovečerní debut **Jana Němce** o útěku dvou mladých židovských uprchlíků z transportu smrti – zase vznikl podle povídky **Arnošta Lustiga** *Tma nemá stín*, ale pojmenován byl podle povídky *Démanty noci*, která pojednává zcela jiný dějový motiv. Film je osobitou interpretací předlohy, protože v něm – na rozdíl od povídky – často splývá reálné a imaginární. V některých případech je povídka jako východisko pro celovečerní film svým rozsahem krátká a tvůrci ji zároveň nechtějí obohacovat o nové linie, a tak využijí několik literárních povídek (pravidelně 3-4), které samostatně zadaptují a uvedou ve formě tzv. povídkového filmu (např. *Perličky na dně* – r. **Jiří Menzel**: *Smrt pana Baltazara*; r. **Jan Němec**: *Podvodníci*; r. **Evald Schorm**: *Dům radosti*; r. **Věra Chytilová**: *Automat Svět*; r. **Jaromil Jireš**: *Romance*). Režisérem povídkového filmu může být jeden tvůrce, případně každou povídku režiruje jiný režisér.

1.2 Novela

Novela je žánr kratšího nebo středního rozsahu. Od povídky a románu se liší tím, že se soustředí na jeden jednoduchý, ale poutavý a nápaditý příběh. Tomu se věnuje dramaticky, sevřeně, stupňuje ho

až do překvapivého dějového zvratu (tzv. bod obratu), který je základem kompozice novely, a do závěrečné pointy. Tento literární žánr je svým rozsahem velmi vhodným pro filmovou adaptaci. Příklady filmů, které vznikly jako adaptace novely, jsou tituly *Smrt v Benátkách* (1971, r. **Luchino Visconti** – podle **Thomase Manna**), *Rozmarné léto* (1967, r. Jiří Menzel – podle **Vladislava Vančury**) nebo adaptace novel **Vladimíra Körnera** *Adelheid* (1967, r. **František Vlácil**) či *Zánik samoty Berhof* (1983, r. **Jiří Svoboda**).

1.3 Román

Román je rozsáhlý prozaický žánr, smyšlené vyprávění. Vývoj románu je dlouhý, což se výrazně projevilo na proměnlivosti jeho struktury. Na rozdíl od povídky nebo novely je román co do rozsahu delší (často se uvádí, že by měl obsahovat minimálně 40 000 slov, ale nejedná se o závazné pravidlo) a co do fabule komplikovanější (často rozvíjí příběh několika směry, zachycuje více hlavních postav a mnoho postav vedlejších, ale ani to není bezpodmínečný rys).

Adaptace románového díla je velmi složitý proces. Stejně jako u povídky musí dojít k transferu úhlu pohledu tak, aby bylo možno jej přetransformovat z psaného slova do vizuálního kódu. Původní autorská vize, zahrnující postavy, zápletku, rozvíjení děje, může být změněna za účelem jejího tvarování do filmového formátu. Tvůrci filmu se většinou musí rozhodnout, které z postav a dílčích či vedlejších dějových peripetií je nutno eliminovat a které naopak sehraji podpůrnou roli při kompletaci scénáře jako dramatického celku. Příkladem filmové adaptace románu je snímek *Žert* (1968), který režisér **Jaromil Jireš** natočil podle stejnojmenné předlohy **Milana Kundery**.

2. FILMOVÉ ADAPTACE DRAMATU

Drama, o němž jako o jednom z druhů literatury výrazně pojednává ve své *Poetice Aristoteles*, vzniká většinou za účelem uvedení (inscenování) v divadle. Na rozdíl od lyriky a epiky je základem dramatu dramatický konflikt a dialog. Ten je tvořen přímými jazykovými promluvami a realizován jednáním dramatických postav. Text doplňují scénické poznámky (popis prostředí, postav, vysvětlivky...), které neslouží k reprodukci herci. Drama je určeno k převedení na divadle a počítá se zpětnou vazbou diváků. Tvůrci adaptují dramata do filmové podoby celkem často, a to zejména proto, že chtějí zopakovat úspěch jevištního díla na filmovém plátně. Tento zájem ale může být zavádějící. To, co funguje na divadle, totiž filmové plátno unést nemusí.

Příkladem nevydařené adaptace dramatu je titul *Srpnová neděle* (1960, r. **Otakar Vávra**). Úspěch divadelní inscenace dramatu **Františka Hrubína** rozhodně nebyl zopakován ve filmu, který vyznívá jen jako pouhý popisný „záznam“ a zfilmované divadlo. Tvůrci filmové adaptace se totiž téměř doslovně drželi textu a jeho struktury. Nevznikla tak filmová adaptace, ale titul inscenovaný prostřednictvím kinematografie. Zcela jiná, opačná situace nastala v případě filmu *Sen noci svatojánské* (1957, r. **Jiří Trnka**). Režisér vyšel ze známé komedie **Williama Shakespeara** a zvolil zcela osobitý klíč k jejímu adaptování. Ač je Shakespeareova dramatika postavena na slovu, Trnka se od něj dokázal oprostít, potlačil ho a soustředil ho jen do promluv vypravěče, který děj s jemnou ironií komentuje a citlivě napomáhá v orientaci v ději. Slovo zde nahrazují jednotlivé animované výjevy a divákova fantazie se tak soustředí na vizuální stránku. Drama se zde ideálně přizpůsobilo požadavkům filmového umění.

3. FILMOVÉ ADAPTACE LYRIKY

Lyrika je literární druh, který zprostředkovává subjektivní básníkovy pocity, jeho úvahy, myšlenky a nálady, přičemž upřednostňuje monologické vyjádření v první osobě. Nezachycuje časovou následnost událostí a od ostatních literárních druhů (a vlastně i filmu) se liší svým nedějovým základem. Je tedy logické, že je nejméně adaptovaným literárním druhem.

Přesto čas od času vznikne filmové dílo, které z lyriky vychází. Většinou jde o adaptace některých hraničních žánrů, které disponují vyprávěním či dějem: lyrickoepický žánr, básnická povídka (*Máj* **K. H. Máchy**), balada (báseň s ponurým a spádovým dějem, soustředěným k tragickému střetnutí postavy s démonickou silou), lyrická (lyrizovaná) próza...